

Опис бібліотеки Чернігівської духовної семінарії фіксує її стан на той час, коли вона поповнилася зібраннями монастирськими і кафедральними. Саме тому в ній так повно представлені, наприклад, видання німецьких пієтистів. Водночас репертуар книг відбиває до певної міри спрямованість і характер та зміст навчального процесу.

¹ Дзюба О. Києво-Могилянська академія очима німецького пастора // Київська старовина. - 1994. - №2.-С.96.

² Черниговские губернские ведомости. - Часть неофициальная. - 1852. - № 34.

³ Сулимовский архив XVII-XVIII вв. - К., 1884. - С. 149.

⁴ Російський державний історичний архів у Санкт-Петербурзі. - Ф. 834. - Оп. 3. - Спр. 3326.

⁵ Чижевський Д. Українські друки в Галі // Українська книга. У 450-ліття українського друкарства в Кракові - Краків-Львів, 1943. - С. 43.

^e Російський державний історичний архів у Санкт-Петербурзі. - Ф. 796. - Оп. 51. - Спр. 238.

⁷ Там само. - Ф. 796. - Оп. 62. - Спр. 368. - Арк. 6 зв.

Наталія Ципляк

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ДУХОВНІЙ СЕМІНАРІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

Протягом другої половини ХІХ ст. духовні семінарії в Росії та Україні двічі зазнали реформування - в 1867 р. і 1884 р. Контрреформи 80-х рр. торкнулись і духовних семінарій. Зокрема, в 1884 р. випускникам духовних семінарій було заборонено вступати до вищих світських навчальних закладів.¹ Таким чином було закріплено становий характер духовної школи. Намагаючись стримати бажання семінаристів залишити шлях духовного служіння, церковна влада збільшувала питому вагу богословських дисциплін і не приділяла достатньої уваги загальноосвітнім. Внаслідок цього з часом виявилось помітне відставання загальноосвітньої підготовки семінаристів порівняно з підготовкою вихованців світських навчальних закладів.

Штат семінарії складався з ректора, інспектора та його помічників, духовника, викладачів, бібліотекаря, секретаря, економа і почесного наглядача.²

У семінаріях існував шестирічний термін навчання. В разі потреби могли відкриватися паралельні відділення. Так, у Чернігівській семінарії в 1882-1883 навчальному році були лише два паралельні відділення (в першому та другому класах), а у 1891-1892 навчальному році паралельні відділення були в усіх класах, крім шостого.³ У кожному з трьох молодших класів навчалось не більше 50 учнів, а в старших - не більше 55.

До семінарії приймалися юнаки православного віросповідання усіх станів віком від 14 до 16 років (за статутом 1884 р - від 14 до 18 років). Прийом вихованців до шостого класу було заборонено, а також не дозволялося складати випускні іспити вихованцям, які не навчалися в семінарії. Випускників духовних училищ приймали до семінарії без екзаменів. Вихованці світських середніх навчальних закладів мали скласти іспити з тих предметів семінарського курсу, які вони не вивчали.⁴ Ті, хто успішно витримав іспити, зараховувались до семінарії у встановленій для кожного класу кількості за рейтингом оцінок.

Після закінчення курсу навчання в семінарії кращі вихованці могли вступати до духовних академій. Інші призначалися на посади священників або вчителів чи інспекторів духовних навчальних закладів. До 1884 р. вихованці мали право звільнитися з духовного відомства. Так, вихованців Чернігівської духовної семінарії із задоволенням приймали до Ніжинського ліцею без вступних випробувань.⁵

Метою семінарського навчання було виховання освічених священослужителів.

Відповідно до цієї мети організовувалось викладання як богословських, так і загально-освітніх предметів.⁶

Статутом 1867 р. у семінаріях передбачалось викладання таких предметів: тлумачення Священного Писання; історія церкви взагалі й Російської зокрема; богослов'я (основне, догматичне, моральне); практичне керівництво для пастирів; гомілетика; літургика; російська мова та історія російської літератури; громадянська історія: загальна і російська; математика: алгебра, геометрія; фізика та початки космографії; логіка, психологія, огляд філософських вчень і педагогіка; стародавні та нові мови: латинська, грецька, французька і німецька; церковні співи.

Окрім обов'язкових предметів у семінаріях для бажаючих викладалися єврейська мова, іконописання, живопис, музика, ремесла. Починаючи з 90-х рр. XIX ст. було запроваджено курси сільського господарства та медицини.

Семінаріям була притаманна чотириурочна система навчання. За статутом 1867 р. тривалість уроку становила 1 годину 15 хвилин з 15-хвилинною перервою між уроками. За статутом 1884 р. тривалість уроку було скорочено до 1 години. Статутом 1884 р. було запроваджено проведення обов'язкових практичних уроків у початковій школі, що зазвичай знаходилась при семінарії, для учнів п'ятих і шостих класів.

Викладачі семінарії призначалися на посади Навчальним Комітетом і затверджувались обер-прокурором Св. Синоду. Це були особи православного віросповідання, котрі мали вчений ступінь магістра або кандидата Духовної Академії.⁷

Методика викладання в духовних семінаріях мала допомагати розвитку природних здібностей і стимулювати розумову діяльність вихованців. Цікаво, що в 1867 р. Навчальний Комітет звернув особливу увагу на школу механічного зубріння.⁸

Викладачі семінарії займалися науковою та науково - методичною роботою, публікували свої праці. Ректор Чернігівської семінарії зазвичай був редактором "Черніговських єпархиальних известий", тому всі викладачі семінарії мали змогу друкувати у цьому часопису свої розвідки.⁹

Для розвитку розумових здібностей і більш чіткого та детального засвоєння знань використовували написання письмових робіт у I і II класах не менше 10; у III і IV - не менше 8; у V і VI - не менше 6. Теми письмових робіт обговорювались на педагогічних радах і затверджувались ректором. Перевіряли письмові роботи дуже ретельно: після перевірки викладача, всі роботи переглядав ректор семінарії.¹⁰ Деякі, як правило, найкращі, роботи розбирали в класі.

Значна увага в семінарії приділялась вивченню педагогіки, бо чимало її випускників працювало у початкових приходських школах, де навчалась переважна більшість дітей шкільного віку. З викладанням теорії виховання і навчання була тісно пов'язана педагогічна практика. При семінарії існувала однокласна початкова школа, розміщена безпосередньо у будинку семінарії. У ній навчали Закону Божому, читанню, письму, лічбі, співам, а також давали елементарні знання з географії і історії. До школи ходили діти різних станів (у 1876 р. - 7 дворян, 3 представники духовного стану, 6 селян, 3 солдат, 14 міщан).¹¹

Практичні заняття семінаристів в школі відбувались щоденно. Кожного ранку два вихованці шостою і один з п'ятого класів відвідували ранкові заняття і слухали, що викладають вчитель і законовчитель, а вже післяобідні заняття проводили самостійно.¹²

Перед кожним уроком практикант показував викладачу письмовий конспект уроку. Після проведення уроків їх розбирали на заняттях з педагогіки. Для більш ретельного розгляду практичних занять і обговорення педагогічних питань раз на тиждень відбувались педагогічні конференції. На цих конференціях були присутні ректор, викладач педагогіки, законовчитель і вчитель школи, а також вихованці-практиканти.¹³

Крім практичних занять викладач педагогіки рекомендував читати книги педагогічного змісту, спостерігати за учнями. Слід зауважити, що семінаристам були рекомендовані праці відомих педагогів Я. Коменського, А. Дистервега, К. Ушинського, С. Миропольського та ін.¹⁴

Таким чином, Чернігівська духовна семінарія у другій половині XIX ст. являла собою солідний навчальний заклад, який давав своїм вихованцям ґрунтовну підготовку і

відігравав помітну роль у культурно - освітньому житті регіону.

- ¹ Релігійна освіта в Україні (перша половина ХХ ст.): Збірка наукових праць. - Полтава, 1997. - С. 9.
- ² Свод уставов и проектов уставов духовных семинарий 1808 - 1814, 1862, 1867, 1884 и 1896 гг. - Спб., 1897.-С. 3.
- ³ Російський державний історичний архів у Санкт - Петербурзі (далі - РДІА) - Ф. 802. - Оп. 9. - Спр. 52. - Арк. 216 (зв); Спр. 50. - Арк. 20.
- ⁴ Свод уставов и проектов уставов духовных семинарий. - С.7.
- ⁵ Черниговская семинария 50 лет назад, (из воспоминаний бывшего семинариста) // Вера и жизнь. - 1915. -№7-8. - С.76.
- ⁶ Свод уставов и проектов уставов духовных семинарий. - С. 123.
- ⁷ Там само. - С. 55.
- ⁸ РДІА - Ф. 802. - Оп. 9. - Спр. 18. - Арк. 34.
- ⁹ РДІА - Ф. 802. - Оп. 9. - Спр. 50. - Арк. 3 (зв.).
- ¹⁰ РДІА - Ф. 797. - Оп. 50. - Спр. 101,- Арк. 75.
- ¹¹ РДІА - Ф. 802. - Оп. 9. - Спр. 88. - Арк. 13.
- ¹² РДІА - Ф. 802. - Оп. 9. - Спр. 52. - Арк. 208.
- ¹³ РДІА - Ф. 802. - Оп. 15. - Спр. 1293. - Арк. 7 (зв.).
- ¹⁴ РДІА - Ф. 802. - Оп. 9. - Спр. 52. - Арк. 208 (зв).

Валентина Малиневська, Олена Джевага

ІСТОРІЯ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ У КРАЄЗНАВЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ ст.

Огляд історико-краєзнавчої літератури та місцевої періодики другої половини ХІХ - початку ХХ ст. свідчить, що саме в цей період спостерігається своєрідний “вибух” інтересу до історії Чернігівської духовної семінарії, яка вела свій родовід від Чернігівського колегіуму початку ХVІІІ ст. І це не дивно, адже Чернігівська духовна семінарія готувалась до відзначення свого 200-річного ювілею. Натоді вона являла собою солідний навчальний заклад, при якому існували велика бібліотека, музей церковних старожитностей, церковно-археологічна комісія, до складу якої входили, головним чином, викладачі семінарії, а також священики, знавці церковної старовини.

Фронтальне вивчення місцевих видань дозволяє стверджувати, що найбільший внесок у вивчення історії Чернігівської духовної семінарії належить тижневику “Черниговские епархальные известия” (1862-1911) та часопису “Вера и жизнь” (1912-1916).

Традиційний інтерес у краєзнавців викликали перші роки існування Чернігівської семінарії. Цьому періоду присвятив своє ґрунтовне дослідження викладач семінарії М.В. Докучаев Автор з’ясовує обставини відкриття Чернігівського колегіуму, вказуючи на вплив Києво-Могилянської академії та підкреслюючи особливу роль архієпископа Л. Барановича. Спираючись на документи, М. Докучаев вказує на те, що лопередницею колегіуму була слав’яно-латинська школа, яка існувала при єпископській кафедрі ще у другій половині ХVІІ ст. У сучасній літературі зустрічаються твердження, що латинську школу у Новгороді-Сіверському відкрив сам Л. Баранович², днак, правдоподібно, що ця школа являла собою спадкоємицю відкритого у Новгороді-Сіверському ще в 1636 р. польським магнатом О. Пясочинським єзуїтського колегіуму - першого навчального закладу подібного типу на Лівобережній Україні³.

Завдяки зусиллям засновника колегіуму чернігівського архієпископа Максимовича та його помічників А. Стаховського, І. Лежайського, Г. Кононовича “Олимп Черниговский” або “Коллегия Максимовическая” досить швидко стала осе-